

Модифікаційні процеси в семантично-аксіологічній структурі політичних прецедентних феноменів сучасного українськомовного дискурсу

Т. О. Соловійова

Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Пир, Україна
Corresponding author. E-mail: tetiana_soloviova@hotmail.com

Paper received 13.12.21; Accepted for publication 23.12.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48-05>

Анотація. У статті досліджено процеси трансформації, що відбуваються в семантично-аксіологічній структурі прецедентних феноменів сучасного українськомовного політичного дискурсу. Увагу зосереджено на прецедентних феноменах різного типу, що мають політичне джерело походження. Проаналізовано й зіставлено семантику і ціннісно-оцінну складову деяких одиниць-прикладів, що зазнали трансформації. Виокремлено й узагальнено кілька способів модифікації семантико-аксіологічної складової із урахуванням типу прецедентного феномена. Засвідчено екстралінгвальні причини активізації окреслених процесів.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентне висловлення, прецедентна ситуація, прецедентний текст, модифікація семантики й ціннісного навантаження, політичний дискурс.

Вступ. Дослідження політичного дискурсу будь-якої національної спільноти дає змогу побачити сучасний процес розвитку суспільства в усіх його сферах, адже саме інститут політики регулює більшість сфер соціальної взаємодії й найшвидше реагує на будь-які зміни. Найяскравішими, і семантично найглибшими одиницями політичного дискурсу є прецедентні феномени. Завдяки їх лінгвокогнітивній природі, вони здатні в досить стислій формі актуалізувати в мовленні прошарки оцінно-ціннісних категорій, відбивати широкі спектри суспільних настроїв і створювати нові аксіологічні штампи.

Політичний дискурс не лише апелює до вже відомих прецедентних одиниць, але й створює нові, модифікує семантику інших. Прецедентні феномени поглинають основні диференційні риси українськомовного політичного дискурсу: потужну динамічність, швидкоплинність, хвилеподібну активність. Ці ознаки активно впливають не лише на процеси появи чи занепаду певних прецедентних одиниць в національно-когнітивній базі, але й на їх внутрішню семантичну модифікацію.

Короткий огляд публікацій за темою. Український політичний дискурс у лінгвістичній площині вивчають О. Алексієвцев, І. Вільчинська, Н. Кондратенко, Н. Одарчук, М. Салецька, К. Серажим, Л. Славова, М. Степаненко, Л. Стрій, Л. Суховецька та ін. У розумінні політичного дискурсу стоїмо на позиціях таких науковців, як К. Серажим, О. Шейгал, які тлумачать його як двовимірне явище, що має реальну складову – політичне мовлення й віртуальну – сукупність усіх екстралінгвальних чинників [6], [8]. Грунтовні дослідження прецедентного тезаурусу в закордонній та українській науковій традиції належать П. Артем'євій, А. Берестовій, І. Богдановій, О. Ворожцовій, Д. Гудкову, В. Красних, Ж. Колоїз, Л. Меркотан, О. Нахимовій, Л. Підкамінній, Г. Ситар та ін. Прецедентний феномен трактуємо як ядерні елементи когнітивної бази, національного лінгвокультурного простору [2]; [4]; [7]. Вони є вербальними виразниками знань, релевантних для окремої лінгвокультурної спільноти; маркерами національного світогляду, що поєднують в синхронії та діахронії різні культурні пласти [3, с. 72].

Мета дослідження полягає у вивченні трансформаційних процесів у семантико-аксіологічній структурі політичних прецедентних феноменів різних типів сучасного українськомовного політичного дискурсу; класифікації таких модифікацій та обґрунтування причин й обставин їх виникнення.

Матеріалом для дослідження стало усне та писемне публічне мовлення сучасних українських політиків, зокрема їх особисті політичні блоги на інтернет-ресурсі «Українська правда» [9] та телевізійні інтерв'ю в рамках авторської телепрограми «Drozdov» [1].

Методи дослідження. Добір фактичного матеріалу відбувався методом суцільної вибірки в поєднанні із контент-аналізом. Структурно-компонентний та генетичний аналіз застосовано під час роботи із прецедентними одиницями та контекстами їх актуалізації. Порівняльний метод у синхронному й діахронному підході, історично-ситуативний та хронологічний методи використано на етапі вивчення модифікацій семантичної й аксіологічної складової прецедентних феноменів. На завершальному етапі дослідження зверталися до методів узагальненні, систематизації та опису.

Результати їх обговорення. Серед вербальних прецедентних феноменів традиційно розрізняємо прецедентні імена, прецедентні висловлення, прецедентні тексти та прецедентні ситуації [4]; [5]; [7]. Кожен із цих типів активно використовується в політичному мовленні як усної, так і писемної форми передусім як репрезентанти лінгвокультурної національної свідомості. Будь-які трансформації в когнітивному просторі соціуму найперше відображаються через прецедентні феномени. Розглянемо кілька прикладів.

Найбільш чисельними й упізнаваними в політичному дискурсі є прецедентні імена. Політичні ж прецедентні імена найчастіше піддаються семантично-аксіологічним модифікаціям у суспільній свідомості, які умовно можна диференціювати на:

1. Перехід прецедентного імені до політичного джерела походження з інших суспільних сфер. Це пов'язано передусім із тенденціями української політики, коли відомі особистості українського шоубізнесу, кіномистецтва (*Зеленський, Бенюк*), спорту (*Кли-*

чко, Вірастюк), медіа (Наєм, Леценко) та ін. вирішують зайнятися політичною діяльністю, балотуючись на найвищі державні посади.

2. Трансформація семантичного навантаження у зв'язку із зміною статусних характеристик особи. Зазвичай, оцінні характеристики, наприклад, кандидатів у президенти чи кандидатів у народні депутати України суттєво відрізняються від оцінки тих же особистостей, які отримали ці посади. Так, на жаль, українське суспільство звикло розчаровуватися у своїх президентах, тому навіть та більшість, що обирає політика на цю посаду більшістю своїх голосів, об'єктивно чи суб'єктивно в подальшому має негативні асоціації з його прецедентним іменем (Кравчук, Кучма, Ющенко, Янукович, Порошенко, Зеленський). До цієї групи можна також уналежнити тенденцію усталення, чи то посилення прецедентності імен особистостей, що зайняли високі державні посади. Для українськомовного політичного дискурсу, окрім президента, такими є голова Верховної Ради України (Рибак, Турчинов, Парубій та ін.), генеральний прокурор (Пишонка, Луценко та ін.), прем'єр-міністр України (Тимошенко, Азаров, Яценюк та ін.).

3. Додаткове семантичне навантаження політичних прецедентні імена часто набувають після певних прецедентних ситуацій. Така модифікація є природною для будь-якого політичного дискурсу і її можна прослідкувати через конотативні семи, якими доповнюються конкретні політичні прецедентні імена в публічному дискурсі в різні роки. Наприклад, прецеденте ім'я Янукович до 2004 р. супроводжувалося семами «прем'єр-міністр», «донецький», «регіонал», «бандит», «синьо-білий», «хам» та ін. У період 2010–2013 рр. цей ряд доповнюється – «президент», «професор», «проросійський», «головний рекетир», «власник Межигір'я», «жертва вінка» та ін.; після 2014 р. – «президент-утікач», «узурпатор», «вбивця студентів», «ростовський президент», саркастичне «легітимний», наприклад: *Ми не підтримували Ющенка, але ми зупинили Януковича в його свавіллі, в його спробі сфальсифікувати ті вибори* (19.02.2019, І. Смешко) [1]; *Янукович пішов. Думали, тітушки – теж, але вони тут...* (16.09.2014, А. Гриценко) [9].

4. Модифікація семантики прецедентних назв. Окремої уваги заслуговує трансформація аксіологічного навантаження прецедентних імен, що мають неантропомічну природу. Це можуть бути прецедентні назви організацій, географічних об'єктів, подій та ін. Прикладом подібних процесів може слугувати прецедентна назва *Слуга народу*, яка після 2019 р. є назвою сучасної української політичної партії, однак до 2019 р. вона функціонувала лише як ім'я популярного українського телесеріалу. Потужні маніпуляційні політичні технології дозволили використати позитивне ціннісно-семантичне навантаження цієї позаполітичної назви під час двох українських виборчих кампаній 2019 р. Ціннісне переосмислення характерне не лише для прецедентних назв українських реалій, інколи це стосується й прецедентних феноменів закордонного походження. Так, наприклад, назва міжнародної організації *ОБСЄ* до 2014 р. завжди асоціювалась в українській когнітивній базі із «справедливими суддями», «арбітрами», інколи «захисниками правди»,

як-от: *ОБСЄ не врятує!* (18.10.2019, І. Луценко) [9]. Однак після чималої кількості дискредитувальних фактів щодо участі груп цієї організації у спостереженні за ситуацією на фронті російсько-української війни, аксіологічне навантаження прецедентної назви в деяких контекстах змінюється на негативне («вдавано сліпі», «упереджені», «прихильники терористів» та ін.).

Поряд із прецедентними іменами суттєвої модифікації зазнають й інші різновиди прецедентних феноменів. Характерним для українськомовного політичного дискурсу є потужний маніпулятивний вплив політичних гасел, які за період виборчих кампаній досить швидко входять у суспільно-когнітивну базу, активно застосовуються в політичному публічному мовленні, набувають популярності й упізнаваності серед мас. Але у той же час, більшість із них досить швидко зникають із національної пам'яті, наприклад, гасла кампаній 2019 р.: *Чесних більше!, Новий курс України, Армія, мова, віра!, Наші цінності – не віддамо!* та ін. або гасла кампаній 2014 р.: *Сильна команда для складних часів!*, *Мирний розвиток без соціальних потрясінь, Візьми і зроби! Україна переможе!* та ін. Винятками є гасла двох типів: гасла політичних сил / кандидатів переможців (*Ющенко, так!, Почую кожного!, Жити по-новому!, Зробимо їх разом!, Кінець епохи бідності!*) і досить влучні гасла, які стали візитними картками тих чи тих політичних сил, інколи із трансформованою семантикою (*У мене є мрія..., А вона працює!* та ін.). Як і з прецедентними іменами, політтехнологи не рідко вдаються до застосування вже відомих прецедентних висловлень чи алюзій до них. Наприклад, у виборчій кампанії 2019 р. нового звучання набуло висловлення українського письменника М. Хвильового *Геть від Москви!*, що стало гаслом однієї політичної сили, яке апелювало не лише до історичного минулого, але й до сучасної прецедентної ситуації у країні – російсько-української війни.

Продовжуючи тему аналізу прецедентних ситуацій, варто зауважити, що сучасний українськомовний політичний дискурс насичений прецедентними ситуаціями політично-історичного характеру, що зумовлено тими подіями, які переживає українське суспільство у XXI ст. Тому, звісно, й вони активно піддаються трансформаційним процесам, які умовно поділяємо на такі типи:

1. Ущільнення семантичного навантаження. Тут варто згадати про підхід О. Нахімової, яка диференціює прецедентні феномени ситуативної природи за широтою охоплених подій, й виокремлює прецедентну подію, прецедентну ситуацію та прецедентний випадок [5]. Найбільша за часовими характеристиками та вагомістю для суспільства є прецедентні події, найменшими – прецедентні випадки. У нашому розумінні, ми усі перераховані одиниці уналежнюємо до прецедентних ситуацій, проте важливим є розуміння того, що одна прецедентна ситуація може містити декілька інших. У політичному дискурсі менш вагомі прецедентні ситуації здатні занепадати з часом. Прикладом подібного процесу можна навести прецедентну ситуацію *Революції Гідності* в Україні (за витлумаченням О. Нахімової – прецедентну подію [5]), яка

уміщує цілу систему інших прецедентних дрібніших ситуацій: **силовий розгін студентів 30 листопада, Мільйонний марш 8-го грудня, прийняття (диктаторських) законів 16 січня** та ін., наприклад: *Портнов став юристом режиму, а його група Пилипенки-Писаренки – авторами «диктаторських законів»* (06.09.2019, Т. Чорновол); *Революція Гідності, наш Майдан – до сих пір не змінили і не перезапустили державні та суспільні інституції* (21.11.2019, А. Шкрум) [9]. На сьогодні, якщо прецедентна подія **Революція Гідності** зберігає свою прецедентність у повному обсязі усіх трьох семантичних рівнях, то прецедентність її складових занепадає, тому деякі з названих прецедентних ситуацій у межах цієї політично-історичної події стають менш упізнаваними, а від так – їх семантика модифікується, втрачаючи глибинний рівень.

2. Набуття додаткової семантики через вплив потужних екстралінгвальних чинників. Наприклад, прецедентна ситуація **побутування міфу про братні народи: український і російський** має досить глибоке коріння. Цей міф неодноразово згадується і в літературі, і в історично-політичній публіцистиці обох національних культур, однак опустимо історичний розвиток цієї прецедентної ситуації, розглянувши сучасну її модифікацію. Якщо до 2014 р. більшість звичайних українців ставилася до цього міфу відносно позитивно, сприймаючи це як дружні стосунки народів і країн, то після 2014 р. трактування цієї прецедентної ситуації змінилось на негативне, саркастичне, а інколи й суголосне із біблійною прецедентною ситуацією **братовбивства**. Зокрема потужним екстралінгвальним чинником у цьому разі стала анексія Криму та початок російсько-української війни на українській території, як-от: *Плюс притаманні усім, хто працює в Кремлі, синдром Старшого Брата, зверхність і нахрап, коли йдеться про право України на власну думку і власний курс розвитку* (22.09.2014, А. Гриценко) [9].

І останнє, на чому ми зупинимо свою увагу, це на трансформації семантично-ціннісного аспекту прецедентних текстів. Суттєвого впливу прецедентний смисл текстів, як і ситуацій, може зазнавати від певних екстралінгвальних факторів. Візьмемо до прикладу політичний прецедентний текст міжнародного документу, так звана **формула Штайнмаєра**. На початку публічного обговорення цього тексту, міжнародні й українські дипломати сприймали його з позитивної точки зору, як можливий план урегулювання військових дій на сході України. Однак після широкого публічного висвітлення його повноцінного тексту українська влада нашоухнула на потужний спро-

тив суспільних мас подібного розвитку подій: масові акції протестів, публічне засудження з вуст відомих і впливових діячів. Тому сьогодні прецедентний текст **формула Штайнмаєра** декодується в національній когнітивній базі як документ поразки, слабкості, здачі український інтересів, наприклад: **Формула Штайнмаєра – це НЕ найбільша страшилка останніх тижнів. Це – найбільша з часів Мінського Договорняка задача українських національних інтересів** (04.10.2019, А. Білецький); **«Формула Штайнмаєра» – це не шлях до миру, це війна і ганьба. Це неоправно. Це капітуляція. Це не наближення до прірви – це крок в прірву** (02.10.2019, Т. Чорновол) [9].

Сучасний українськомовний політичний дискурс продемонстрував і здатність потужних екстралінгвальних факторів до відновлення прецедентності деяких текстів. Мова йде про **Будапештський меморандум** – прецедентний текст, притаманний політичному українському дискурсу 90-их рр. ХХ ст. Але смислове навантаження дещо різниться: якщо у попередні роки це сприймалося як спроба захистити людство (через відмову від ядерного статусу), гарантія безпеки з боку потужних розвинутих країн, то у сучасному дискурсі цей прецедентний текст стає символом невиконаних обіцянок, порушення міжнародних зобов'язань і розуміння того, що Україна у захисті своєї безпеки може розраховувати лише на себе, як-от: *Звісно, нічого приємного в оприлюдненій за підсумками цієї зустрічі декларації Україна не отримала, та й саме міжнародно-правове оформлення цих підсумків, ця сама декларація, за своєю вагою варта не більше, ніж сумнозвісний «Будапештський меморандум»* (28.07.2021, А. Білецький) [9].

Висновки. Описані модифікаційні процеси яскраво репрезентовані в сучасному українськомовному політичному дискурсі, оскільки країна пережила і переживає чимало суттєвих історично-політичних змін. Безпосередній їх вплив на когнітивну культурно-національну свідомість проглядається через прецедентні феномени, їх семантичні, аксіологічні трансформації. Модифікація може відбуватися у семантичній структурі як власне вербальних прецедентних одиниць (прецедентних імен та прецедентних висловлень), так і вербалізованих (прецедентних текстів та прецедентних ситуацій). Перспективою продовження цього дослідження є вивчення у політичному дискурсі трансформаційний процесів прецедентних феноменів інших джерел походження, зіставлення модифікацій прецедентних одиниць політичного дискурсу із модифікаціями лінгвокогнітивних феноменів інших українськомовних дискурсів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авторська програма Остапа Дроздова «DROZDOV». Телеканал «Zik», URL : <https://www.youtube.com/> (дата звернення: 14.04.2019).
2. Берестова А. А. Функційна інтерпретація прецедентних релігійних феноменів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ століття) // Science and Education a New Dimension. Philology, IV(20), Issue: 85, 2016. С. 7–11.
3. Боярских О. С. Прецедентные феномены со сферой-источником «Литература» в дискурсе российских печатных СМИ (2004–2007 гг.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01/ Нижний Тагил, 2008. 230 с.
4. Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів» // Філологічні студії, 2017. Вип. 16. С. 139–160.
5. Нахимова Е. А. О классификации и дифференциации видов прецедентных феноменов в политической коммуникации // Политическая лингвистика. № 1(67), 2018. С. 41–46.
6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія / За ред.

- В.Різуна. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 392 с
7. Сорокин Ю. А., Гудков Д. Б., Красних В. В., Вольская Н. П. Феномен прецедентности и прецедентные феномены // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей. Москва : «Филология», 1998. Вып. 4. С. 5–33.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: дис. ...докт. филол. наук : 10.02.19 / Волгоград, 2000. 440 с.
9. Українська правда. Блоги. Політика, URL : https://blogs.pravda.com.ua/id_733143/ (дата звернення: 06.10.2021).

REFERENCES

1. Author's TV show of Ostap Drozdov «DROZDOV». «Zik» channel, URL : <https://www.youtube.com/> (date of reference: 14.04.2019).
2. Berestova A. A. Functional interpretation of precedent religious phenomena in the artistic discourse (based on Ukrainian prose of the late 20th - early 21st century) // Science and Education a New Dimension. Philology, IV(20), Issue: 85, 2016. P. 7–11.
3. Boyarskikh O. S. Precedent phenomena with source-sphere "Literature" in discourse of Russian print media (2004–2007) : PhD dissertation : 10.02.01/ Nizhny Tagil, 2008. 230 p.
4. Koloiz Zh. V. B. The project of "Dictionary of precedent phenomena" in Ukrainian // Filologichni studii, 2017. Is. 16. P. 139–160.
5. Nakhimova E. A. About classification and differentiation of precedent phenomena types in political communication // Politicheskaya Lingvistika. № 1(67), 2018. P. 41–46.
6. Serazhym K. S. Discourse as social linguistic phenomenon: methodology, architectonic, variety. [By materials of modern newspaper texts]: monograph. Kyiv, 2002. 392 p.
7. Sorokin Y. A., Gudkov D. B., Krasnykh V. V., Volskaia N. P. Phenomenon of precedent and precedent phenomena // Yazyk, soznanie, komunikatsia: digest of article. Moscow : «Filologia», 1998. Is. 4. P. 5–33.
8. Sheigal E. I. Semiotic of political discourse: Doctor of Science dissertation: 10.02.19 / Volgograd, 2000. 440 p.
9. Ukrainian Truth. Blogs. Politic, URL : https://blogs.pravda.com.ua/id_733143/ (date of reference: 06.10.2021).

Modification process in the semantic and value structure of political precedent phenomena from modern Ukrainian-speaking discourse

T. O. Soloviova

Abstract. The article is devoted to investigation of transformation process, which takes place in the semantic and value structure of precedent phenomena. These precedent units realize in modern Ukrainian-speaking political discourse. The source of explored precedent phenomenon also is politic and they are belonged to different types. The paper is represented analysis and comparison of semantic and value load of some units-examples, that were transformed. Kinds of such semantic transformation were separated and described.

Keywords: *precedent phenomenon, precedent name, precedent expression, precedent situation, precedent text, modification of the semantic and value load, political discourse.*